

E. NAGY KATALIN: **Empíria és teória a helynév-szociológiában.**

A Magyar Névtár Kiadványai 53.

Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2021. (204 lap)

A kiadvány két fő egységre oszlik: az első részben az elméleti-módszertani kérdésekkel, a másodikban négy Hajdú-Bihar megyei település helyneveinek szociológiai szempontú elemzésével ismerkedhetünk meg. A két főfejezet aránya is mutatja, hogy elsősorban empirikus névtani kutatásról van szó, amely a valós névhasználatból származó nyelvi adatokra támaszkodik. A kutatás elméleti keretét a funkcionális nyelv szemlélet alkotja. A tudományos monográfia meghatározó szakirodalmi előzményének Györffy Erzsébet 2018-ban megjelent Helynév-szociológia című munkája tekinthető.

A helynév-szociológia elméleti-módszertani háttere című első főfejezet (11–26) a névszociológia kutatási irányjaival, terminológiai kérdésekkel, a helynév-gyűjtés módszereivel, az extralingvális tényezők névhasználatra gyakorolt hatásával foglalkozik. E. Nagy Katalin körüljárja a névközösségek fogalmát, rámutat arra, hogy nemcsak a térbeliség, az azonos névhasználói közeg, hanem a társadalmi (családi, baráti, nemi, életkori, érdeklődéskori, foglalkozásbeli stb.) alapon szerveződő, kommunikációs kapcsolatban lévő közösség is befolyásolja a helynévismeretet és -használatot. A névközösségek tagjainak névismerete meglehetősen eltérő, amit az empirikus vizsgálatok is bizonyítanak.

A következő alfejezet a mentális térképezés helynév-szociológiai alkalmazásáról szól, a kognitív térképet a tér mentális reprezentációjaként, a mentális térképet pedig a kognitív térkép előhívásaként és aktuális megvalósulásaként interpretálja (pl. rajz formájában).

A szerző a helynévismereti vizsgálat során a generációs csoportokat az életkor alapján (20 év alatti, 21–40 év közötti, 41–60 év közötti és 61 év fölötti korosztály) különíti el a különböző szakmukkal való összevetés érdekében. Az azonos helyet jelölő helynév változatok közül egy névhasználati egységnek tekinti az azonos, vagy közel azonos szemantikai tartalmúkat. Kiemeli, hogy az empirikus vizsgálatok mellett az általánosítás szándéka is tetten érhető munkájában, a tapasztalati tényekből kiindulva igyekszik hozzájárulni a helynév-szociológiai elméleti keret árnyalásához, s a kutatómunka során felmerült elméleti-módszertani buktatókról is számot ad.

A valós névhasználatból származó adatok összegyűjtésekor több módszert ötvözött. A hagyományos helynévgyűjtés minden egyes településen a hely- és népességtörténeti vonatkozások feltárásával, félig strukturált interjúk keretében, a tősgyökeres, minél szélesebb körű helynévismerettel rendelkező adatközlők bevonásával történt. A gyűjtő a terepmunka során az adott településről készült

Google Earth felvételt használta térképként. Az élőnyelvben használatos helynevek rendszerezése az egyes települések szerint szócikkek formájában valósult meg. A helynévallomány ismeretének vizsgálatát szóbeli interjúk segítették. Az adatközlők kiválasztásakor tekintettel volt a nemek kiegyenlített aránya mellett a foglalkozások lehető legnagyobb mértékű sokféleségére is. A névismereti vizsgálatokba nemcsak a tősgyökeres, hanem a nem helyben született kútfőket is bevonta.

A Tipológiai vonatkozások című alfejezetben E. Nagy Katalin megállapítja, hogy „a tudományterület fejlődését az ösztönözheti leginkább, ha a hasonló elméleti-módszertani keretre támaszkodó, egymásra vonatkoztatható helynév-szociológiai kutatások (...) — az adatgyűjtés- és feldolgozás újfajta módszereinek kidolgozásával, továbbá a helynév-szociológia teljes fogalmi hálójának és kutatási keretének kimunkálásával — közösen, egymással dialógusba lépve jelölik ki a kutatási terület főbb sarokpontjait” (25).

A Helynév-szociológiai vizsgálatok négy Hajdú-Bihar megyei településen című második főfejezet (27–174) tartalmazza az empirikus kutatás eredményeit: Szentpéterszeg, Bakonszeg, Pród és Bodaszőlő helynévanyagának ismertetését és névszociológiai szempontú elemzését. E. Nagy Katalin több éven át tartó kutatómunkája során (2011 és 2019 között) nagyszámú helynévanyagot gyűjtött össze a négy kutatópontról, s 287 adatközlőt vont be a helynévismereti vizsgálatba. Azon nyelven kívüli tényezők szerepét vizsgálja, amelyek befolyásolják a kutatópontokon élő lakosok helynévismeretét. A változók közül elsősorban az életkor és helynévismeret összefüggéseivel foglalkozik, de ezen kívül tárgyalja a nem, etnikai hovatartozás, foglalkozás, lakóhely névismeretre gyakorolt hatását is.

Az egyes alfejezetekben megismerkedhetünk a helynévtár felépítésével, a névcikkek szerkezetével, a kutatópontok településtörténeti háttérével, szócikkek formájában közölt helynévi állományával, az egyes helynevekhez fűződő névismereti adatokkal, a névismeret felmérési háttérével, továbbá az életkor, nem, helynévrendszer és névismeret kapcsolatrendszerével, valamint a névközösség-vizsgálattal.

A négy település jelenkori helynévanyagának szócikkekbe rendezése a Hajdú-Bihar megye helynevei 1. kötetének szerkesztési elvei alapján történik. Az adatgazdag névcikkekben a címszó mellett található nyelvjárási alakváltozatban az élőnyelvben használatos helynevek, az objektum fajtájáról, lokalizációjáról, megnevezéseiről szóló információk, az adatközlőktől származó névmagyarázatok, az egyes denotátumokat jelölő helynevek ismeretére vonatkozó megjegyzések, a címszótól lexikális vagy morfológiai tekintetben eltérő névváltozatokat jelölő utaló szócikkek. Az egyes települések névtára a bel- és a külterületi helynévanyagot szemléltető térképlapokkal zárul.

E. Nagy Katalin a nyelven kívüli tényezők közül az életkor és helynévismeret összefüggését valamennyi település névanyagára vonatkozóan feltárja. Több

kutatóponton érinti a foglalkozás és a helynévismeret összefüggésének kérdését is. Ezen kívül aprólékosan analizálja a nem és a helynévismeret összefüggéseit Szentpéterszegen, a helynevek gyermekkori használatának sajátosságait, egy háromgenerációs család helynévismeretét Bakonszegen, a követéses vizsgálat során vizsgálja a valóságosidő szerepét a helynévismeret változásában Pródon, valamint az etnikai hovatartozás (magyar és cigány etnikum) és helynévismeret közötti összefüggéseket Bodaszőlőn.

Több esetben részletezi a konkrét adatközlők helynévismeretét befolyásoló nyelven kívüli tényezőket, az egyes alfejezetek végén következetesen összegzi az eredményeket, és közli az azokból levonható következtetéseket. Szemléletes ábrákban foglalja össze az egyes nemzedékek, a nők és férfiak névismeretét, az általuk ismert helynevek lokalizációját, a helynevek ismertségének mértékét, két mikronévközösség (Szentpéterszegen a kóróvárosiak és bőrkabátosok) és a tízévesnél fiatalabb gyerekek lokális helynévismeretét, egyes adatközlők mentális térképét stb.

A második főfejezet utolsó alfejezetében összegzi az egyes nyelven kívüli változók (életkor, nem, etnikai hovatartozás, foglalkozás) névismeretre gyakorolt hatását, a kutatás eredményeit összeveti Győrffy Erzsébet Tépe településen végzett vizsgálataival.

A Kitekintés című részben (175–176) a szerző néhány jövőben feldolgozandó helynév-szociológiai kutatási témát is felvázol: a (nagy)városi — óvodás és iskolas korú — gyerekek helynév-elsajátítása és helynévismerete; az anyanyelvét elsajátító kisgyermek névkincs bővülése; nagyvárosi mikronévközösségek, pl. tinédzserek, egyetemisták stb. helynévismeretének, -adásának és -használatának a vizsgálata; követéses helynév-szociológiai vizsgálatok; a település-sajátosság és a névismeret összefüggése.

A monográfiát a szakirodalom-jegyzék, a más munkákkal való könnyebb egybevetetőséget szolgáló helynévmutató, valamint két melléklet (a vizsgálatba bevont valamennyi adatközlő helynévismeretét mutató ábra; a pródi helynevek megoszlása ismertségük foka szerint) zárja.

Összegzésként megállapítható, hogy a téma feldolgozása részletekbe menő, a munkát szemléletes ábrák, térképek színesítik. E. Nagy Katalin a szocioonomasztika legújabb eredményeire és módszereire támaszkodik, felfedi a nyelven kívüli tényezők szerepét a névismeretre. A könyv újabb eredményekkel gazdagítja a névtudományt, fontos forrásul szolgál a jövőbeli helynév-szociológiai kutatások számára.

BAUKO JÁNOS

ORCID: 0000-0003-1297-6177

Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem

jbauko@ukf.sk